Türk Kültürü Sanatı ve Edebiyatında Hadisler

Sempozyum Tebliğler Kitabı

24-26 Kasım 2021

CİLT I

Türk Kültürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler
Sempozyum Tebliğler Kitabı

ISBN
978-605-85696-8-3

Bu kitap, Meridyen Destek Derneği tarafından T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı desteğiyle 24-26 Kasım 2021 tarihlerinde düzenlenen "Türk Kültürü, Sanatı ve Edebiyatında Hadisler" başlıklı sempozyumda sunulan tebliğlerin derlenmesiyle oluşturulmuştur.
Tebliğlerin içeriğinden yazarları sorumludur.

© Meridyen Destek Derneği | Temmuz 2022 - İstanbul

İletişim:
Altunizade Mah. Mahir İz Cad. No: 26 Kat: 3 34662 Üsküdar / İstanbul
www.meridyendernegi.org – meridyen@meridyendernegi.org

Düzelti: Zeynep Ekici
Son Okuma: Melek Yalvaç
Kitap Tasarımı: Yunus Emre Kaya

Baskı ve Cilt: Seçil Ofset
100. Yıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No:77 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 06 15
Matbaa Sertifika No: 44903

TOPLUMUMUZUN DİNÎ KÜLTÜRÜNDE DİN DERSİNDE ÖĞRENİLEN HADÎS-İ ŞERİFLERİN KONUMU

*Emine Keskiner**
*Z. Şeyma Altun***

Giriş

İslâm'ın temel kaynaklarından biri olan hadîs-i şerifler Müslüman kimliğini oluşturmada oldukça önemli bir role sahiptirler. Bu rolün gerçekleşmesi Hz. Peygamber'in söz, davranış ve takrirlerinin nesilden nesle aktarılmasıyla mümkündür. Bunun yapılabilmesi için hadislere eğitim süreçlerinde yer verilmesi gerekmektedir. Ülkemizde hadisler, geçmişten bugüne gerek yaygın gerekse örgün din eğitiminin -yoğunluğu değişmekle beraber- her zaman bir parçası olmuştur. Ancak eğitimle kazandırılmaya çalışılan hadislerin, muhataplarının zihinlerinde ve davranışlarında nasıl karşılık bulduğunu -özel olarak neredeyse hiçbir çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle- bilme imkânımız bulunmamaktadır. Yapılan işin etkililiğini öğrenmek ve eğitim süreçlerini ona göre düzenleyebilmek için bu yönde çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu araştırmanın konusunun belirlenmesinde söz konusu ihtiyaç doğrultusunda hareket edilmiş ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) derslerinin kültürümüzde hadislerin yer almasında etkisi konu edinilmiştir. Örgün eğitimin toplumsal karşılığı, insanlarla yapılan görüşmelere dayanan kültür analizi ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Öğretim Üyesi
** Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Öğretim Üyesi.

DKAB dersi öğretim programı ve ders kitabının Hz. Peygamber'i ve hadislerini nasıl ve hangi içerikle ele aldığını, DKAB dersinin ortaya koyduğu Peygamber tasavvurunu ve hadislerin veriliş biçimini konu edinen çalışmalar maalesef son derece az sayıdadır. Bunlardan biri olan M. Bayar'ın 2005 tarihli ortaöğretim DKAB programı üzerine yaptığı değerlendirmede, öğretim programında Hz. Peygamber'le ilgili konuların bilgilendirme ile birlikte davranış kazandırma ve geliştirmeye yönelik olduğu, Kur'ân merkezli anlatımın tercih edildiği ve Hz. Peygamber'in örnek ahlakının genç nesillere sosyal bir model olarak sunulduğu belirtilmektedir.[1] Öğretim programında tespit edilen bu hususların insanların zihninde nasıl karşılık bulduğu ise çeşitli açılardan incelenmeye muhtaç bulunmaktadır. Araştırmamızın bu konuda bir farkındalık oluşturarak konuyla ilgili yeni çalışmalara vesile olmasını amaçlamaktayız.

Araştırmanın Yöntemi

Toplumumuzun dinî kültürünün oluşmasında DKAB derslerinde yer verilen hadislerin etkisinin ne düzeyde olduğu sorusuna yanıt arayan bu çalışmada, niceliksel ve genelleştirici değil, niteliksel ve keşfedici bir yaklaşımı benimseyerek araştırma sorusuna cevap aradık. Bunun için nitel araştırma desenlerinden kültür analizi yöntemini tercih ettik.

Kültür ortak bir anlayış ve kurallar bütünü olarak bireylerin davranışlarını etkiler, şekillendirir. Kültür analizine yönelik çalışmalarda amaç belirli bir grubun kültürünü tanımlama ve yorumlamadır.[2] Kültür araştırmaları nitel araştırmanın doğasına uygun olarak kesin ve genellenebilir sonuçlar ortaya koymayabilir. Ancak toplumsal bir durumu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacak örnekler, açıklamalar ve yaşantılar ortaya koyar. Bu araştırma, toplumumuzda dinî kültürünü DKAB dersi vesilesiyle alan ortalama vatandaşların Hz. Peygamber'in hadisleri hakkındaki yaklaşımlarını ve bu konudaki bilgi düzeylerini tespit etmeyi; hadisleri dinî yaşantılarında nasıl referans aldıklarını ve bu

1 Mustafa Bayar, "Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programlarında Hz. Peygamber Öğretimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 1 (Haziran 2013): 319-335. Bir başka çalışma olan Canikli'nin makalesi ise "Hz. Peygamber İmajı" başlığını taşımakla birlikte müfredat programına yönelik genel bir değerlendirme içermektedir. Bkz. İlyas Canikli, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Hz. Peygamber İmajı". *Şarkiyat* / 5 (Nisan 2011): 53-69.

2 Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin yay. (9. basım), 2013, s. 76.

süreçte DKAB derslerinin etkisini nasıl yorumladıklarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Saha araştırması verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Görüşme yapacağımız kişilerin belirlenmesinde iradî örneklem belirleme anlayışını takip ederek tipik duruma sahip örnekleri seçtik. Tipik durum bu çalışma için şu şekilde tanımlandı: "DKAB dersini, dersin zorunlu olduğu dönem içerisinde almış; okulda aldığı DKAB dersi dışında Kur'ân kursu, imam-hatip okulu veya ilâhiyat fakültesi gibi örgün veya programlı bir din eğitimi almamış; dinî bir cemaat veya tarikat ile dinî kültürlenmeye muhatap olacak bir ilişki içerisinde bulunmamış yetişkin erkek ve kadınlar." Bu tanıma uyan ve bizim için kolay ulaşılabilir kişiler, yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durum, kendini dindar olarak tanımlama gibi özellikleri itibariyle seçilerek -mümkün olan fazla çeşitlilikte- örneklem grubunu oluşturdu. DKAB dersinin zorunlu olduğu dönemi göz önünde bulundurarak 50 yaş altındaki kişileri tercih ettik. Daha yaşlı bireylerin okullarda DKAB dersini almamış olma ihtimali dolayısıyla bu yaş grubu kişiler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Yine okulda din eğitimine devam etme süresi çok sınırlı olan ilkokul mezunu kişiler de araştırma grubuna dâhil edilmemiştir. Görüştüğümüz kişilerin sayısı dokuzu kadın ve yedisi erkek olmak üzere on altıdır. Görüşme yaptığımız kişilerin özelliklerini belirten görüşme çizelgesi Ek-1'de yer almaktadır. Araştırma raporunda görüşülenlerin çoğunlukla gerçek isimlerine yer verilmiş, talep eden bazılarının ismi değiştirilmiştir.

Mülakatların altısı yüz yüze, diğerleri görüntülü telefon görüşmesiyle gerçekleştirilmiş, her iki halde de ses kaydı alınmış, görüşmeler yaklaşık 30 ile 50 dakika arasında sürmüştür. Yarı yapılandırılmış olarak gerçekleştirilen görüşmelerde örnekler, görüşülenlerin bildikleri hadislerin DKAB dersinde geçen hadislerle uyumunu görebilmek için ders kitaplarından hareketle belirlenen hadislerden kullanılmıştır. Görüşme esnasında kullanılacak hadis listesinin hazırlanmasında öncelikle DKAB derslerinin zorunlu olduğu 1982 yılından itibaren DKAB öğretim programında yapılan değişiklikler doğrultusunda dört dönem belirlenmiş ve her bir dönem için ayrı ayrı ilkokul dörtten lise son sınıfa kadar okutulan DKAB ders kitapları seçilmiştir. Aşağıdaki tablo, belirlediğimiz kategorileri ve her bir kategoriden kaç kitap seçildiğini göstermektedir.

Tablo: Araştırma örneklemini oluşturan ders kitapları sayısı

Ders kitabı kategorisi	İlköğretim düzeyinde seçilen ders kitabı adedi	Ortaöğretim düzeyinde seçilen ders kitabı adedi
1982-1990 tarihleri arası	5 adet(4,5,6,7,8. sınıflar)	3 adet (9,10,11. sınıflar)
1990-2000 tarihleri arası	5 adet (4,5,6,7,8. sınıflar)	3 adet (9,10,11. sınıflar)
2000-2006 tarihleri arası	5 adet (4,5,6,7,8. sınıflar)	3 adet (9,10,11. sınıflar)
2006-2018 tarihleri arası	5 adet (4,5,6,7,8. sınıflar)	4 adet (9,10,11,12. sınıflar)
Toplam	33 adet	

1982-2019 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı'nın okullarda okutulmak üzere onayladığı toplam 633 DKAB ders kitabı bulunmaktadır.[3] 1982 senesinde DKAB dersinin zorunlu olması sonrasında yazılan ders kitaplarının hepsi Millî Eğitim Bakanlığı yayını olarak basılmış ve uzun yıllar ders kitabı olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu kitaplara kaynaklık eden öğretim programı büyük değişiklikler olmadan 2000 yılına kadar uygulanmıştır. 1993 yılında özel yayınevlerinin hazırladığı ders kitaplarının kullanımına izin verilmesiyle bu tarihten itibaren bir kitap çeşitliliği de söz konusudur. 1982-1990 döneminde sadece Millî Eğitim Bakanlığı yayını kitaplar bulunduğundan bu dönem ilk kategori olarak tespit edilmiş ve 6-11. sınıflar düzeyindeki tüm kitaplar örnekleme dâhil edilmiştir. 2000 yılına kadar olan ve özel yayınevi kitaplarıyla birlikte kitap çeşitliliğine sahip dönem ise ikinci kategoriyi oluşturmuştur.

2000 yılında öğretim programı köklü bir şekilde değişmiş, dolayısıyla bütünüyle yeni kitaplar hazırlanmıştır. Program değişimini takip eden ilk yıllarda özel yayınevlerince hazırlanan kitaplar az olmakla birlikte zamanla bu sayı artmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın tüm derslerin öğretim programlarını yenileme çalışmaları kapsamında 2005-2006 öğretim yılında ilköğretim ile başlayan süreç, 2007-2008 eğitim öğretim yılında ortaöğretim kademesi ile devam etmiş ve bu çerçevede ilk ve ortaöğretim DKAB öğretim programı ve ders kitapları da yenilenmiştir. Bu sebeple 2000 yılından program değişikliğinin yaşandığı 2006 yılına kadar olan dönem ayrı bir kategori olarak alınmış ve bu kategorideki kitaplar içerisinden devlet ve özel yayınevlerine ait 6-11. sınıflar düzeyinde birer kitap seçilmiştir. Özel yayınevlerine ait ders kitapları arasından örnekleme dahil edilenlerin belirlenmesinde ulaşabildiğimiz kitaplar olmaları dışında başkaca

3 Bu kitapların listesi için Bkz. Mahmut Zengin, İbrahim Gümüşay, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bibliyografik Bir Çalışma (1982-2019), *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, (2020), 117-186.

bir kriter gözetilmemiştir.

DKAB derslerinde yapılandırmacı anlayışa geçildiği 2006 yılı, incelediğimiz son kategorinin başlangıç tarihini oluşturmuştur. Bu dönemde ortaöğretimin 4 yıla çıkarılması nedeniyle bu kategoride incelenen ders kitabı sayısı 9'dur. DKAB dersi öğretim programları son olarak 2018'de yenilenmiştir. Ancak 2018 sonrasına ait ders kitaplarına muhatap olan grubun saha araştırmasının kapsamına girmemesi sebebiyle bu dönem incelemeye dâhil edilmemiştir.

Örneklem grubunu oluşturan toplam 33 adet kitapta geçen her bir hadis yer aldığı ünite ve alt konu başlığıyla birlikte kaydedilmiştir. Bu şekilde toplam 1019 adet hadîs-i şerif kaydedilmiştir. Bu hadisler içerisinden en çok tekrar edilen 55 tanesi görüşmelerde kullanmak üzere seçilmiştir.

Görüşmelerde katılımcılara öncelikle "hadis" kavramını duyup duymadıkları sorulmuş, bildikleri şekliyle tanımlamaları istenmiştir. Daha sonra "bildiği hadis olup olmadığı" sorularak görüşülen örnek verebiliyorsa "hadisi nereden duymuş ve öğrenmiş" olduğu üzerine konuşulmuştur. Bu kapsamda okulda aldıkları DKAB derslerinde Hz. Peygamber'le ilgili neler öğrenmiş oldukları, dinî bilgilerini edinmede bu derslerin ne düzeyde etkili olduğuna ilişkin değerlendirmeleri sorulmuştur. Daha sonra yüz yüze görüştüklerimize seçtiğimiz 55 hadisten oluşan liste gösterilmiş ve bunlar içerisinden daha önce duydukları hadisleri işaretlemeleri istenmiştir. Görüntülü telefon görüşmelerinde ise katılımcılara 55 hadis tek tek okunarak duyup duymadıkları sorulmuş, verdikleri cevaplar listeye tarafımızca işaretlenmiştir. Son olarak katılımcıların bildikleri hadislerin kendi tutum ve davranışlarında herhangi bir etkisi olup olmadığıyla ilgili değerlendirmeleri alınmıştır. Gereğince davranmaya çalışıp çalışmadıkları, davranışlarına yön veren hadis veya Hz. Peygamber'in davranışının bulunup bulunmadığı, varsa bu etkiyi nasıl açıkladıkları konuşulmuştur.

Görüşmeler sonucu elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Görüşmelere yön veren sorular, analiz aşamasında temaların ortaya çıkarılmasında başlangıç noktası olarak kullanılmış ise de görüşmelerdeki ortak izleklerin saptanması ve bunların değerlendirilmesi sırasında baştan öngörülmemiş bazı temalar da tespit edilerek analizde bunlara da yer verilmiştir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliği:

Sosyal ortamların içinde bulunulan ortama göre değiştiği varsayımından hareketle nitel araştırma sonuçları başka bir duruma doğrudan genellenemez.

Fakat deneyimler ve örnekler biçiminde analitik genellemeye imkân verirler.[4] Bunu sağlayabilecek en önemli özellik, araştırma örneklemi, ortam, veri toplama ve yorumlama süreçlerinin başka örneklemler ve ortamlarla karşılaştırma yapılabilecek düzede ayrıntılı olarak tanımlanmasıdır. Bu çalışmada verilerin nasıl toplandığı ve sonuçlara nasıl ulaşıldığının ayrıntılı olarak açıklanmış olması bu araştırmanın geçerliğinin önemli ölçütlerinden biridir. Yine benzer araştırma yapacak başka araştırmacılarca da tekrar edilebilecek şekilde görüşme ve gözlemlerin nasıl yapıldığı, verilerin nasıl kaydedildiği, doküman incelemesinin nasıl yapıldığı, elde edilen sonuçların nasıl birleştirildiği gibi yönteme ilişkin konuların bu araştırma raporunda ayrıntılı bir biçimde açıklanmış olması araştırma güvenirliğini sağlamaya yönelik olarak tercih edilmiştir. Görüşülen bireylerden doğrudan alıntılara yer verilmiş olması, okurun görüştüğümüz insanların sesini duyabilmesini sağlayan ve araştırma geçerlik ve güvenirliğine katkı veren bir özelliktir.

Bulgular

DKAB ders kitaplarından hareketle belirlediğimiz hadislerin toplum tarafından bilinip bilinmediği, biliniyorsa hadislerin bu ders kapsamında mı öğrenildiği sorularına verilecek yanıt, toplumumuzun dinî kültüründe yer alan hadislerin öğrenilmesinde DKAB derslerinin katkı düzeyini ortaya koyacaktır. İki araştırmacı tarafından yürütülen görüşmeler devam ederken araştırma sorusuna ortak bir yanıt gelmekte olduğunu fark ettik ve bu yanıt bizi oldukça şaşırttı. Bu yanıt, DKAB dersleri dışında örgün veya yaygın başkaca bir din eğitimi almamış kişilerin zihninde hadislere ilişkin belirgin bir tanım bulunmadığını, oldukça fazla sayıda hadisi tanıdık bulmakla birlikte bunların hadis olduğunu bilmediklerini, aşina oldukları bu hadislere karşı olumlu bir tutum içerisinde bulunduklarını ve DKAB derslerinin bu tanışıklığı oluşturan asıl kaynak olmadığını işaret ediyordu.

Araştırma bulgularının iki ana tema altında toplanabileceğini düşünüyoruz. İlk tema, dinî kültür içinde hadislerin yerini sorgularken ikincisi, DKAB derslerinin bu dinî kültüre kaynaklık etme durumunu sorgulamaktadır.

4 Yıldırım & Şimşek, s. 292

1. Dinî kültür içinde hadislerin yeri

Dinî bir mefhum olarak "hadis" kavramının bilinirliği ve hadislerin dinî yaşantıya kaynaklık etme durumuyla ilgili temalar bu başlık altında toplanmıştır.

"Hadis" kavramının bilinirliği

Görüşmelerimizin çoğunlukla "hadis" kavramı üzerine konuşarak başladığı yukarıda ifade edilmişti. Bu konuşmalarda kendini dindar olarak tanımlamanın aynı zamanda hadis kavramı konusunda da doğru bir tanımlamaya sahip olmakla ilişkili olduğunu gördük. Buna karşılık kendini dindar olarak tanımlamayan kişilerin zihninde hadis kavramının tam olarak ne ifade ettiği de net değildi. Örneğin meslek yüksek okulu mezunu ve bir şirkette malî işler sorumlusu olarak çalışan Zeynep, "hadis"i "Kur'ân-ı Kerîm'de yapmakla yükümlü olduğumuz görevlerin kısım kısım bize bildirilmesi" olarak tanımlarken muhtemelen kavramı "âyet" ile karıştırıyordu. Sağlık personeli olarak görev yapan Özlem, sünneti "Peygamberimizin yapılması güzel olan eylemleri" olarak -bu kavram sorulmadığı halde- tanımladıktan sonra *hadis*i "dinî çevrelerce yapılması uygun görülen ve atalar tarafından benimsenmiş olan eylemler" olarak tanımladı.

"Hadis"in ne olduğu sorulduğunda insanların bir sınava tabi olmuşçasına doğru yanıtı bulmaya çalışarak uzun tanımlamalara girişmeleri; kavramın günlük dilde yaygın olarak kullanımda olmadığını, daha çok dinî literatürle ilgili bir terim olarak bilindiğini ve bu terimin tam karşılığının ise bilinmediğini gösteriyor. Bazı hadislerin yaygın olarak bilinmesine karşılık hadis kavramının kendisinin yeterince bilinmemesi, kavramlara karşılık gelen örneklerin bilinip kavramın kendisinin bilinmemesi durumu olarak adlandırılabilir ve muhtemelen başka alanlarda da söz konusu olabilir.

Görüştüğümüz kişilere hadislere örnek vermelerini istediğimizde ilk etapta çoğunlukla söyleyemediklerini ancak bazı örneklerini bizim sunmamızdan sonra aslında bu sözlerin çoğunun bilinmekte olduğunu veya bir şekilde duyulmuş olduğunu gördük. Hadis kavramının zihinde tam bir karşılığı olmadığı için kavram ile kavramın örneklerinin eşleştirilemediğini söyleyebiliriz. Görüştüğümüz kişilerin listeden daha önce duydukları, bildikleri hadisleri işaretlerken veya söylerken aslında bunların hadis olduğunu bilmediklerini gözlemledik. Belki daha doğru bir ifade ile Hz. Peygamber'in sözlerine hadis denildiğini veya bildikleri bu sözlerin Hz. Peygamber tarafından söylenmiş olduğunu bilmiyorlardı.

DKAB ders kitaplarında geçen hadislerden hareketle hazırladığımız liste-

yi gözden geçiren Savaş, bunların önemli bir kısmını duyduğunu ifade ederken "'Namaz dinin direğidir', 'Temizlik imandandır' gibi klişeleşmiş, kulaktan dolma bu sözler"in hadis olduğunu bilmediğini söyledi. Aynur; Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir gibi sahâbenin sözleri ile Mevlâna gibi bazı din büyüklerinin sözlerini hadislerle karıştırıyor olabileceğini; Betül ise bu tarz hadisleri atasözü ya da özdeyiş zannettiğini ifade etti. Görüştüğümüz kişiler içerisinden kendisini nispeten dindar olarak tanımlayan ve hadis kavramını bilen kişiler ise hadis olan sözlerle diğerlerini ayırt etmede daha az zorluk yaşadılar.

Listemizdeki hadislerin çoğu katılımcılar tarafından bir şekilde duyulmuştu, biliniyordu. Fakat bunların sözlü kültürümüz içerisinde yer alan özdeyiş ya da atasözü gibi telakki ediliyor olması bu araştırmanın en önemli bulgularından biri olarak karşımıza çıktı.

Bilinen ve bilinmeyen hadisler

Peki görüştüğümüz kişilerin bildiklerini söyledikleri hadisler neler? DKAB ders kitapları incelememiz sonucunda elde ettiğimiz hadis listesini kendi içinde *i.* İnanç, *ii.* İbadet ve muamelat, *iii.* Ahlak olmak üzere üç alt temaya ayırdık. Ders kitapları üzerine olan incelememize paralel olarak listemizde ahlak ile ilgili hadislerin sayısı daha fazlaydı. Fakat insanların bildiklerini söyledikleri hadislerin belirgin bir şekilde bu alanla ilgili olduğunu söyleyemeyiz. Burada sınırları kesin olarak çizilmiş bir belirlemede bulunmamıştık. Zira bir hadîs-i şerifin birden fazla kategoriyle ilişkili olması da mümkündü. En çok tekrar edildiğini tespit ettiğimiz hadislerden hareketle oluşturduğumuz bu liste, görüşmenin belirli bir bölümünde görüştüğümüz kişilere hatırlatmada bulunmak için hazırlanmıştı ve bunların ne kadarının bilinip ne kadarının bilinmediğine dair somut ve nicel veriler elde etmeyi amaçlamadık. 30-50 dk. arası süren bir mülakat içerisinde bir kişinin bildiği hadislerin sayısal dökümünü çıkarmaya çalışmak yerine hızlıca gözden geçireceği bu örneklerden hareketle bunlarla ilgili bilgisinin kaynağına dair konuşmayı daha değerli gördük.

Listemizde yer alan hadîs-i şerifler arasında görüştüğümüz kişilerin hemen tamamının daha önce duymuş olduğunu söyledikleri hadislerden bazıları şunlar:

- Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.
- Namaz dinin direğidir.
- Ameller niyetlere göredir.
- Temizlik imandandır.

- İçki bütün kötülüklerin anasıdır.
- Her sarhoş eden şey haramdır.
- Komşusu aç olduğu halde kendisi tok yatan bizden değildir.
- Bir müslümanın din kardeşine üç günden fazla küs durması helâl değildir.
- İlim Çin'de de olsa arayınız, isteyiniz.
- Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalışmalı.
- Hastalık gelmeden önce sağlığın kıymetini bilin.
- İnsanlara teşekkür etmeyi bilmeyen Allah'a da şükredemez.
- Cuma günü öyle bir an vardır ki kul, o anda Allah'tan bir şey dilerse Allah mutlaka onun o isteğini verir.
- Suyu bir solukta içmeyin. İki üç nefeste, dinlene dinlene için.

Bu hadislerin çoğunun daha çok bir atasözü gibi dolaşımda olması dolayısıyla bilindiğini tespit ettik. Katılımcıların liseden mezun oldukları tarihten sonra (2018'den itibaren) DKAB ders kitaplarında yer alan "cuma günü dua etmek", "suyu üç yudumda içmek" gibi ibadet ve davranışlarla ilgili hadislerin en fazla bilinen hadisler arasında yer alması tarafımızdan hadislerin bilinmesinde DKAB derslerinin birincil etkiye sahip olmadığı şeklinde yorumlandı. Ancak bunların da Hz. Peygamber'e ait söz ve davranışlar olarak değil de dinsel davranış kuralları olarak algılandığı anlaşılıyor. Görüştüğümüz kişiler içerisinde liseden yeni mezun olmuş olan 18 yaşındaki Banu, hadis olduğunu bilmediği bu sözleri daha çok dinî emirler gibi telakki ettiğini, hatta suyu ayakta içemediğini söyledi.

Hadislerle ilgili liste gözden geçirilirken listemizde yer almayan bazı hadisler de akla geldi. Örneğin orta yaşta bir ev hanımı olan ve dinî bilgisini ilk eşini kaybettiği, hayatının sıkıntılı bir döneminde dine yönelme sonucunda kendisi elde ettiğini söyleyen Aynur, "Sizin en hayırlınız kadınlarınıza iyi davrananınızdır" hadisini başkaca bildiği hadisler arasında saydı. Aynur, evlilik ve kadın konusunda başka hadisler de aktardı. Bu durum bilinen veya akılda kalan hadislerin kişinin ihtiyaç ve beklentileriyle irtibatına işaret etmektedir.

Bilinen hadislerin dinî yaşantıya etkisi

Bu hadislerin biliniyor olması, insanların hayatında nasıl bir etkiye sahiptir? Tutum ve davranışlarını yönlendirici midir? Görüştüğümüz kişilerden bazıları örnekler vererek bu etkiyi açıklarken bazısı kesin ifadelerle onaylamadılar.

Bu noktada hadislerin ancak dinî kültür içerisinde var olan kalıplaşmış yargılar olarak bir etkisinden söz edebiliriz.

Aileden ve okuldan dinle ilgili bir şey öğrenmediğini ifade eden Savaş, davranışlarında hadisleri dikkate almadığını, bildiklerinin de kulaktan dolma sözler olduğunu söyledi. Dinî referansların kişilerin tutum ve davranışlarını belirleme düzeyi, dindarlık düzeyi ve biçimi ile ilişkili görünüyor. Gereğince amel etmeye çalıştığı bir hadîs-i şerif olup olmadığı sorumuza Ersin, öğrendiği bir hadisin hayatına yaptığı etkiyi şöyle açıklıyor:

"Rüşvetle ilgili 'Rüşveti alan da veren de aracı olan da cehennemdedir.' hadisini 2004 yılında havalimanında bir camide duymuştum. Gümrük işiyle uğraşıyordum. O zaman maalesef rüşvet dönen bir çarkın içindeydik. O hadisi duyduktan sonra o sektörü bırakmıştım."

Kendisini "inançlı fakat çok dindar olmayan" bir insan olarak tanımlayan Aydın ise özellikle eşinin gayretleriyle evde çocuklarına dinî bilgiler verebilecekleri bir ortam oluşturmaya çalıştıklarını, kavanozdan her gün bir hadis çekme gibi etkinlikler yaptıklarını, çocuğunun başucunda duvarda 40 hadis levhası asılı olduğunu anlattı. Buna karşılık kendisini dindar olarak tanımlamayan kişilerde dinî mefhumları sadece dinî bakımından değil, rasyonel olma ve evrensel ilkelerle uyuşması durumunda ve bunu koşul edinerek dikkate alma eğiliminin varlığını da gördük. Örneğin Özlem, dinî mefhumları ancak başka yerlerle irtibatlandırarak anlamlandırabildiğini dile getirirken okulda öğrendiğini hatırladığı bir hadisten söz etti.

"Hz. Peygamber hiçbir şekilde boş durmayı tasvip etmezmiş, yerde boş boş otururken elindeki çubukla toprağı eşeleyen kişiye 'işte şimdi bir şey yapıyorsun' demiş. Yani yeri eşelemeyi bile boş durmaktan iyi görmüş. Bunu kendi hayatımda da değerli gördüm. Prensip edindim. Hayatta hiçbir zaman boş durmak istemedim. İlerleyen zamanlarda bunun Japon felsefesinde de olduğunu okudum. Dinle ilgili şeyleri başka yerlerle ilişkilendirdiğimde anlamlandırabiliyorum."

Bir diğer katılımcı olan endüstri mühendisi Abdulkadir de benzer bir şekilde evrensel olan, iyi insan olmaya yönelik hadislerden etkilendiğini ifade etti. Dinî referanslara (burada hadisler olmak üzere) evrensel ilkelerle desteklenmesi durumunda itibar edilmesi sekülerleşmenin bir tezahürü olarak yorumlanabilir.

2. DKAB derslerinin dinî kültüre kaynaklık etme durumu

Araştırmamızın temel sorusu toplumumuzun hadislerle ilgili bilgi ve tutumlarına DKAB derslerinin kaynaklık edip etmediğiydi. Dinî kültürümüz içe-

risinde hadislere dair bilinenlere örgün eğitimin katkısını sorgularken -görüştüğümüz kişi kendisini dindar olarak tanımlasın yahut tanımlamasın- oldukça net bir cevap aldık. DKAB dersleri hadisler konusundaki bilginin kaynağı olarak görülmüyordu. Fakat aynı zamanda görüşmeler esnasında bu bulgunun çok faktörlü bir denklem içerisinde yorumlanması gerektiğini fark ettik. Zira bu etkinin görünür olmasını engelleyip üstünü örten başka faktörlerin bulunduğuna dair bulgularla karşılaştık. Bunları aşağıda açıklamaya çalıştık.

Hadis bilgisinin kaynağı olarak 'çevre'

Öncelikle, kişinin hangi hadisi nereden öğrendiğini anımsaması elbette kolay değildi. Anlatıların hemen tamamında bilinen hadislerin ortamdan öğrenilmiş olduğu ifade edildi. "Ortam", bir başka ifade ile "çevre", aile olduğu kadar, belirgin bir şekilde adresi işaret edilemeyen arkadaş çevresi ve televizyon, sosyal medya gibi kitle iletişim araçlarını içerecek bir kapsamda kullanılıyordu. Bir şirkette idareci olarak çalışan Aydın, hadis bilgisinin kaynağını şöyle ifade etti:

> "Dinî bir kitap okurken, arkadaş çevresinde sohbet ederken, bir konu üzerinde onlarla konuşurken öğrenmiş olabilirim."

Kendisini ve ailesini dindar olarak tanımlayan kişilerde dahî aile, hadis bilgisinin temel kaynağı olarak işaret edilmedi. Örneğin Ersin, ailesi muhafazakâr olmakla birlikte kendilerine dinî bilgiler anlatabilecek kadar bilgiye sahip olmadıklarını söyledi. Ersin için aile bir bilgi kaynağı olmaktan öte, daha sonra kendisinin devam ettirdiği dinî ilginin yerleşmesinde rol oynayan bir etkiye sahip görünüyor. Zeynep'in, Banu'nun, Betül'ün ise hadisler de dâhil dinî bilgisi, ailede aktarılagelenlerle sınırlı kalmış. "Temizlik imandandır" gibi sözlerin aile içinde annelerden, anneannelerden ve dedelerden duyulageldiğini söylediler.

Erkeklerde hadisler de dâhil olmak üzere dinî bilgilerin öğrenildiği "çevre", kadınlara göre daha çeşitli görünmektedir. Cuma namazı başta olmak üzere, askerlik gibi farklı ortamlar zikredilebilir. Örneğin görüştüğümüz erkeklerden Ersin, listemizde yer alan "Hudut boyunda nöbet tutmak, gündüzleri oruçla, geceleri ibadetle geçirilen bir aydan daha hayırlıdır." hadisini askerlikte komutanlarından öğrendiğini söyledi. Abdulkadir ise "Gerçek kuvvetli kimse, (güreşte rakibini yenen) değildir. Öfkelendiği zaman kendine hâkim olabilen kimsedir."; "Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalışın."; "Kıyamet koparken birinizin elinde bir hurma dalı bulunur da buna kıyamet kop-

madan dikmeye gücü yeterse, muhakkak onu diksin, bırakmasın." ve "Sizin en hayırlınız insanlara faydalı olanınızdır." hadislerini gittiği cuma namazlarında duyduğunu ifade etti.

Görüştüğümüz kişilerden bazısı da dinî bilgilerini okuyarak edindiklerini ifade ettiler. Aynur, lise yıllarında okuduğu Hz. Peygamber'le ilgili kitaptan çok etkilendiğini söylerken Raif, zaman zaman merakının yönlendirmesiyle okuduğunu, bir dönem Mekke dönemi hakkında bir dönemse Kerbelâ'yı merak ettiği için bu konuyla ilgili hayli şey okuduğunu anlattı. Sinema ve televizyon bölümünde okuyan Kadir de din ve tarih içerikli kitapları okumayı sevdiğini ve birçok hadisi okuduğu kitaplardan öğrendiğini ifade etti. Kadın katılımcılarımızdan bazıları ise Nihat Hatipoğlu'nun programlarının (Tuba) ve Instagram uygulamasındaki paylaşımların (Nazlı) hadisleri bilmelerinde etkili olduğunu söylediler.

Hadisleri öğrenmede DKAB derslerinin etkisi

Hadisleri öğrenme kaynağı olarak DKAB dersleri, diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında bâriz bir şekilde anılmıyor. Hatta bazı kişiler dinî konuları öğrenme konusunda DKAB derslerinin etkisizliğini özel olarak ifade etmeyi tercih ettiler. Görüşmeler esnasında DKAB derslerinin etkisizliğinde dersin haftalık ders saati süresinin azlığı, dersin ciddiye alınma durumu itibariyle geri planda oluşu da dile getirildi. Örneğin Savaş'ın DKAB derslerini "genelde boş geçen dersler" olarak hatırlaması, DKAB derslerinin uzun dönem okul programlarımızda gözden çıkarılabilen bir ders olarak görüldüğü gerçeğini yansıtıyor. Dersten beklenen faydanın elde edilememesinde dersin mevcut haliyle varlığına yönelik itirazların payı da zikredilebilir. DKAB dersine yönelik tepkisini Savaş şu şekilde ifade etti:

Din dersinin dogmatik bir şey olduğunu düşünüyorum. Bu aileden alınabilir. Bir ders gibi, görev gibi empoze edilmesinin yanlış olduğunu düşünüyorum. Zorunlu din dersi, matematik, coğrafya, fizik dersi gibi değil. Daha farklı bir konseptte olması lazım. Okul yerine camide olmasını tercih ederim.

Alevî bir aileden gelen Özlem, öğretmenlerle ilgili bazı olumsuz deneyimlere rağmen DKAB derslerinin olumlu etkisini açık bir şekilde dile getirdi. Örneğin "tevekkül" kavramını okulda öğrendiğini, bunlar günlük hayatta çokça kullanılan kavramlar olmamakla birlikte okulla birlikte zihin dünyasına girdiğini ifade etti. Dinî bilgilerini sonradan kendisi edindiğini ifade eden Ersin ise okulda çok az DKAB dersi verilmesi sebebiyle etkisi olmadığını düşündüğünü söyledi.

Kendisini dindar olarak tanımlayan bazı kişilerin DKAB dersine şüpheyle yaklaştıkları hususlar olduğunu da görmekteyiz. Etnik kimliğini ifade etme ih-

tiyacı hisseden ve toplum içinde farklı dinî gruplarla tanışıklığı olduğunu ifade eden Raif, okuldaki DKAB derslerine karşı güvensizliğini dile getirerek bu derslerin İslâm'ın temel kavramlarını vermede yetersiz olduğunu, birtakım meselelere karışmayan sakin birer vatandaş yetiştirmeyi amaçladığını, devletin bu yolla insanların din algısını belirlemeye çalıştığını söyledi. Buna karşılık dinî bilgilerini kendisi okuyarak edindiğini ifade eden Raif, dinî dünya görüşüne bütünüyle uzak bir aile çevresinden gelmesine karşılık zamanla okuduklarının etkisiyle bu çevreden çıkmaya başladığını ve kendisini geliştirdiğini anlattı.

Öğretmen faktörü

DKAB derslerinin dini öğrenme konusundaki etkisini belirleyen asıl unsur, "öğretmen" faktörü olarak görünmektedir. Görüşmeler sırasında, ders kitabı ve müfredatı dâhil olmak üzere dersin kendisinden ziyade öğretmen etkisinin altı çizildi. Özlem, DKAB dersi öğretmenlerinin hepsini net olarak hatırlıyor. Bunların bir kısmının asıl branşı ise DKAB dersi değilmiş. Erhan, branşı DKAB olan hocanın öğrencileri masanın üzerine çıkarıp namaz kıldırmasının ve yapamayanları tekme tokat dövmesinin öğrencileri DKAB dersinden uzaklaştırdığını anlattı. Bu hocanın dersine kimsenin girmek istemediğini ve bu derste başarı oranlarının da düşük olduğunu ifade etti. Despot bir şekilde çocuk yaşta kendilerini zorladığını ve ürküttüğünü hatırlıyor. Yine branş hocası olan Yücel Hoca'nın ise felsefî bir yaklaşıma sahip olduğunu, meseller ve Peygamberimizin hayatından örnek hikâyeler üzerinden bir anlatımı olduğunu, kendisi ve arkadaşlarının ondan çok şey öğrendiğini ifade etti. "Özellikle Yücel Hoca sebebiyle dine soğuk bakmadım, derse de soğuk bakmadım" diyor. "Din dersinden ziyade öğretmenin etkisi daha fazla" diyen Aydın, bunun sadece DKAB dersi için değil, tüm dersleri için geçerli olduğunu ifade etti. DKAB dersi öğretmenlerini daha yumuşak huylu ve anlayışlı olarak tanımlayan Ersin, "yapmış oldukları yanlış bir şeyin daha çok göze battığını" da ekledi. Kendi dönemlerindeki DKAB dersi öğretmenlerinin karakteristik bir duruşu olduğunu düşünen ve bugünkü öğretmen tipolojisiyle karşılaştıran Raif, kitaplardaki DKAB dersinden ziyade -isimlerini tek tek vererek- DKAB dersi öğretmenlerinin kendisi üzerinde daha çok etkisi olduğunu anlattı:

> "O dönemde din dersi öğretmenlerinin bir vizyonları vardı. Bir din adamı duruşları vardı. Bugün din dersi öğretmeni olduğunu duyduğum veya din adamı olduğunu bildiğim insanlarda bu duruş yok. Bunlar devletin maaşlı elemanları sadece. Namaz kıldırıyor, bunu bir meslek olarak görüyorlar. Elbette tümü

böyle değil, iyi örnekler de var."[5]

Kadir ise dedesine benzer bir din anlayışına sahip olan DKAB dersi öğretmenlerinden etkilendiğini söyleyerek aileyle okulun uyumunun önemine işaret etti.

Sonuç olarak, DKAB derslerinin hadislerin öğrenilmesindeki katkısını inceleyen bu araştırmanın önemli bulgularından biri, dersin öğretmeninin etkisinin daha ön planda olduğu yönündedir.

Tartışma

Saha araştırmasında birkaç temel bulgu kendisini gösterdi. Bunlardan ilki, sözlü kültürün hadislerin önemli bir taşıyıcısı olduğuydu. Hadisler, birer 'söz' olarak dinî kültür içinde aktarılarak dile gelmekteler. Çoğunlukla hadis olduğu bilinmeksizin paylaşılıyorlar. 'Dil'in, dinî kültürün taşıyıcısı olması, dil-kültür ilişkisi bağlamında ele alınan bir konudur ve bu ilişkiyi açıklayan geniş bir literatür oluşmuştur. Araştırmamızda hadislerle ilgili ortaya koyduğumuz bulgunun bu sosyolojik açıklama çerçevesinde ele alınabileceğini düşünüyoruz. *Dil-Kültür Bağlantısı* isimli çalışmasında B. Akarsu, ulusların karakterlerini ve kültürlerini, dillerinde araştırmak gerektiğine inanan Humboldt'un görüşlerini takip ederek dilin, yaşamın bütün alanlarında, günlük yaşamın en yalın olaylarında, bilimin ana formlarında, görenekler ve törelerde, inançlarda ortaya çıktığını ifade ediyor.[6] Toplumsallaşma yoluyla kültürdeki unsurların tarihsel sürekliliğini sağlayan dil, bizim çalışmamız örneğinde hadislerin taşındığı mecra olarak karşımıza çıkıyor. Kültürümüzde hadislerin izlerini inceleyen araştırmacılar da günlük hayatımızdaki bazı davranışların arka planda Hz. Peygamber'in hadislerine dayandığını tespit ediyorlar.[7] Suyu oturarak içmek, kulak çınlamasını birilerinin bizi anıyor olmasına yormak, ölenin arkasından kötü konuşmamak, ekmeğe saygı göstermek, kapıya gelen dilenciyi boş çevirmemek gibi örneklerde olduğu gibi. Bu davranış kalıpları dilden dile aktarılarak geliyor. Bazı hadisler ise atasözü haline gelerek günlük dile yerleşmiş bulunuyorlar: "Temizlik imandandır.", "İçki bütün kötülüklerin anasıdır.", "Cennet anaların ayakları altındadır.", "Veren el

5 Konuşmanın bundan sonrasında Raif ihtiyaç sahiplerine yardım için gayret eden genç bir din adamıyla olan tanışıklığını örnek olarak anlattı.

6 Bedia Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998, s. 80.

7 Erdinç Ahatlı, *Kültürümüzde Hadis*, İstanbul: İFAV yay, 2020.

alan elden üstündür.", "Acele işe şeytan karışır." gibi. Yaptığımız görüşmelerde kişilerin hadis örnekleri bilmekle birlikte "hadis" kavramının kendisini bilmemeleri, dil tarafından taşınanların bilindiğini, taşınmayanların ise bilinmediğini gösteriyor. Hadislerle ilgili bir kültür olmakla birlikte bunların hadis olduğu bilgisi bu kültüre dâhil bulunmuyor ve kitâbî bir bilgi olarak kalıyor.

Burada bizim için önemli olan husus, doğrudan dinî kültürü kazandırmaya yönelik bir örgün eğitim varken, sözlü kültürün öne geçmesi ve hadislerin en önemli taşıyıcısı olarak kendisini göstermesidir. Bu durum okuldaki eğitim üzerinde durmamızı gerektiriyor. Sözlü kültür ile örgün eğitimi karşılaştıran ilginç bir anekdot ile Muhammed Esed'in *Mekke'ye Giden Yol* kitabında karşılaşıyoruz:

1920'lerde Arabistan bölgesi emirlerinden İbn Mus'ad geleneksel usûle göre halkın arasındaki davalarda hüküm vermektedir. Söz konusu mecliste M. Esed'le birlikte bulunan bedevilerden biri adalet dağıtmakta olan emirine hayranlıkla bakarak "şair Mütenebbi'nin övdüğü sultana benzemiyor mu?" diyerek şairin 10. yy'da dönemin emiri için söylediği övgü dolu şiiri Esed'e okur. Esed'in asıl dikkatini çeken, böyle okuma yazması olmayan halktan birinin hemen her konuda ezberinde şiirler bulunması, yaklaşık bin yıl öncesine ait bir şiirin bile bu topluluğun günlük hayatı içinde bir bilinç motifi olarak yaşamaya devam etmesidir. Esed'e göre oysa kitlesel eğitim hayli yaygınlaşmış olan Batıda Bavyeralı bir köylünün ağzından Goethe'nin, bir İngiliz işçinin ağzından William Blake'in mısralarını işitmek olası değildir. Burada bir bedevinin, tanık olduğu sıradan bir olaydan çıkarak Mütenebbi'nin benzer çizgileri taşıyan mısralarını hatırlaması gibi, sıradan, mektep medrese görmemiş bir saka, bir pazar hamalı, bir sınır nöbetçisi hafızasında Hâfız'ın, Câmi'nin, ya da Firdevsî'nin sayısız mısraını yaşatmakta ve onları günlük konuşmalarında büyük bir canlılıkla kullanabilmektedir. Geniş halk kitleleri, kültürel mirası bir zamanlar zirvelere ulaştıran eski yaratıcılığını büyük ölçüde kaybetmiş olsa da bu zirvelerle temasını şimdi bile canlı ve dolaysız bir ilgi içinde yine sürdürmektedir.[8]

Bu örnek, belki eğitimin konusu olabilecek bir malzemenin, örgün eğitim olmadan nasıl kültürün bir parçası olarak söz ile devam ettiğini dile getiriyor. Bu örnekte ifade edilen yapı, toplumumuzun dinî kültüründe hadislerin yer alma biçimi için de bir açıklama sunmaktadır. Peki, o halde örgün eğitimin yapabildiği nedir?

İnsanların anlatımlarında örgün eğitimdeki DKAB derslerinin etkisinin belirgin şekilde görünür olmaması araştırma bulguları üzerinde ikinci olarak du-

8 Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İstanbul: İnsan Yayınları, 1984.

rulması gereken boyutu oluşturuyor. Örgün eğitimdeki zorunlu DKAB dersleri, kişilerin sahip olduğu dinî bilgilere beklenen şekilde kaynaklık etmemektedir. Bu bulgunun, farklı boyutlarda başka çalışmalarla da incelenmeye ihtiyacı vardır. İlköğretim 4. sınıftan lise son sınıfa kadar DKAB dersini almış bir kişinin, geriye dönüp baktığında sahip olduğu dinî kültürü bu dersler yoluyla aldığını düşünmüyor olması önemlidir. Fakat acaba bu bulguya ne kadar güvenmeliyiz? Daha doğru bir ifade ile kişilerin böyle algılıyor olmaları gerçekte de dersin bir etkisi olmadığı anlamına gelir mi? Bu noktada okuldaki diğer dersler için de benzer bir durum söz konusu mudur?

Bu sorulardan hareketle örneğin tarih, coğrafya, edebiyat, müzik vb. derslerin geriye dönük olarak değerlendirmesini yapan çalışmalar bulunup bulunmadığına baktık. "İnsanımızın müzik kültüründe müzik dersinin etkisi" veya "tarih bilincinde tarih dersinin etkisi" gibi. İlginç bir şekilde bu alanlarda da bu türden çalışmaların olmadığını gördük. Benzer çalışmalar olsaydı bir karşılaştırma imkânı bulunabilirdi. Acaba insanlar tarih bilincinin oluşmasında okuldaki dersten ziyade televizyon dizilerinden mi söz ederlerdi? Bu noktada tarih derslerine haksızlık etmiş olunacağı gibi DKAB derslerine de haksızlık mı etmekteydik? Yine benzer şekilde ders kitabında yazılanlardan çok öğretmenlerin söz ve davranışları mı hatırlanırdı?

Bu sorgulamanın saha araştırmalarındaki verilere güvenmemek şeklinde değerlendirilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Tersine, bu sonuç önemli bir algıyı ortaya koyuyor ve ancak çok boyutlu bir yaklaşımla bu sürecin açıklanabileceğini akla getiriyor. Mesele, DKAB derslerinin etkisizliği bağlamında DKAB dersine mi özgüdür? DKAB müfredatı, DKAB ders kitabı, DKAB öğretmeni ile ilgili bir problem midir yoksa "okul"u bir bütün olarak mı sorgulamak gerekir? Yahut insanların adını koyamayıp belirsiz bir şekilde tarif ettikleri okul etkisi, aslında daha genel ve derin bir şekilde zaten işlemekte midir?

Okulun toplumsal işlevi, yetişmekte olan neslin toplumun birikim ve değerlerine sahip olmasını ve bu yolla topluma uyumlarını sağlamaktır. Bu anlamda eğitim ile toplumsallaşmanın eş anlamlı olduğunu söyleyen Kaplan, bu durumun eğitimi, ideolojilerin önemli bir bileşeni haline getirdiğini; yapılandırılmış, amaçlı ve planlı eğitim sistemlerinin kurulmasına yol açtığını ve eğitim için oluşturulan kontrollü mekâna okul adı verildiğini ifade ederek okulun toplumsal işlevini dile getiriyor. Modern toplumlarda toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerin ve kodların iletilmesi görevi eğitim kurumlarına verilmiştir ve yapılandırılmış eğitimin rolü günden güne artmaktadır.[9]

9 İsmail Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.11-15.

Okul, seçme bir bilgi türünü yaygınlaştırır, bir anlamda tedavüle sokar. Dahası okul programının neyi önceleyip neyi geride bıraktığı da anlamlıdır. Türkiye'de DKAB dersi programlarında da öncelenen ve geride bırakılan konular vardır. Sosyal bir ortam olarak okul zaten toplumun dinî hafızasındaki dinî bilgiyi besleyen ve yaygınlaştıran kanallardan biridir. Bu itibarla DKAB derslerinin, yukarıda hadislerin temel taşıyıcısı olarak işaret ettiğimiz sözlü kültürü besleyen bir kaynak olarak işlev gördüğünü dikkatten uzak tutmamak gerekir.

Görüştüğümüz kişilerden, DKAB dersinin etkisini diğer derslerle karşılaştırarak ifade etmelerini istemedik; fakat buna dair bazı tespitlerini kendileri "ders saatinin azlığı", "notla değerlendirilme açısından önemli görülmemesi" ve "olumsuz öğretmen davranışları" olarak ifade ettiler. Dolayısıyla bu hususlar, bir iyileştirme için de işaretlerde bulunuyor. Bu araştırmanın bulguları toplumumuzda dinî kültürün oluşumunda DKAB derslerinin etkisini değerlendirme imkânı verdiği gibi, örgün din öğretiminde görülen aksaklıkların tartışılmasını da sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ahatlı, Erdinç. *Kültürümüzde Hadis*, İstanbul: İFAV Yay. 2020.

Akarsu, Bedia. *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1998, s. 80.

Bayar, Mustafa. "Ortaöğretim DKAB Programlarında Hz. Peygamber Öğretimi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 / 1 (Haziran 2013): 319-335

Canikli, İlyas. "İlköğretim DKAB Öğretim Programında Hz. Peygamber İmajı». *Şarkiyat* / 5 (Nisan 2011): 53-69

Esed, Muhammed. *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, İstanbul: İnsan Yayınları, 1984.

Kaplan, İsmail. *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi ve Siyasal Toplumsallaşma Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: İletişim yayınları, 2005, s.11-15.

Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin yay. (9. basım), 2013, s. 76.

Zengin, Mahmut & Gümüşay, İbrahim. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bibliyografik Bir Çalışma (1982-2019)", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 9, (2020), 117-186.

Ek-1 Görüşme Çizelgesi: Saha araştırması örneklemini oluşturan kişilerin özellikleri

İsim	Cinsiyet	Yaş	Eğitim düzeyi	Kendi dindarlık tanımlaması
Özlem	Kadın	34	Sağlık Yüksek Okulu mezunu	İnançlı bir insanım, ama dindar olduğumu söyleyemem.
Zeynep	Kadın	40	Meslek Lisesi	İnançlı bir insanım, ama dindar olduğumu söyleyemem.
Aynur	Kadın	45	Genel Lise	İnançlı bir insanım, ama dindar olduğumu söyleyemem.
Betül	Kadın	22	Üniversite - Okul öncesi Öğretmenliği Öğrencisi	İnançlı biriyim ama oruç dışında dinî pratiklere hayatımda pek yer vermiyorum.
Refia	Kadın	29	Üniversite - Halkla İlişkiler	İnançlı bir insanım ama dindar olduğumu söyleyemem.
Tuba	Kadın	38	Üniversiteden terk	İnançlı biriyim ama oruç dışında dinî pratiklere hayatımda pek yer vermiyorum.
Nazlı	Kadın	33	Üniversite - Kamu Yönetimi ve İç Mimarlık	İnançlı biriyim ama oruç dışında dinî pratiklere hayatımda pek yer vermiyorum.
Hande	Kadın		Üniversite- Tarih Bölümü	İnançlı biriyim ama oruç dışında dinî pratiklere hayatımda pek yer vermiyorum.
Banu	Kadın	18	Genel Lise	İnançlı biriyim ama oruç dışında dinî pratiklere hayatımda pek yer vermiyorum.
Raif	Erkek	45	Genel Lise	Dindar denilebilir, elimden geldiğince uyguluyorum.
Ersin	Erkek	34	Anadolu Üniversitesi-Açıköğretim öğrencisi	Dindar denilebilir, elimden geldiğince uyguluyorum.
Savaş	Erkek	41	Üniversite - İşletme	Dinle ilgim yok.
Aydın	Erkek	38	Üniversite - Ekonomi	İnançlı bir insanım, ama dindar olduğumu söyleyemem.
Abdulkadir	Erkek	28	Üniversite - Endüstri Mühendisliği	İnançlı bir insanım, ama dindar olduğumu söyleyemem.
Kadir	Erkek	27	Sinema ve Televizyon Bölümü Öğrencisi	Dindar denilebilir, elimden geldiğince uyguluyorum.
Mustafa	Erkek	30	Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler mezunu	İnançlı biriyim ama oruç dışında dinî pratiklere hayatımda pek yer vermiyorum.